

УДК 378.147 – 056.45

О. Є. Антонова,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, академік АМСКП
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)**КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

В статті на основі аналізу найбільш відомих підходів до визначення сутності поняття «креативність» пропонується розроблена автором модель педагогічної обдарованості, одним з головних компонентів якої виділяється педагогічна креативність. Запропоновані критерії та параметри оцінювання рівня розвитку педагогічної креативності можуть служити основою для проведення їх оцінювання і самооцінювання майбутніми учителями та вчителями-практиками, а також для розробки на цій основі програм самовдосконалення.

Ключові слова: креативність, творчість, педагогічна креативність, семантична спонтанна гнучкість.

Проблема формування творчої особистості супроводжує суспільство впродовж всієї історії його розвитку, адже саме у творчій діяльності закладені перспективи соціального прогресу. Сьогодні в умовах докорінної реорганізації всіх галузей життєдіяльності проблема формування творчої особистості набуває особливої актуальності. Створення умов для формування освіченої, творчої особистості фахівця, реалізації і самореалізації його природних задатків визначається одним із стратегічних завдань розвитку всієї системи освіти, адже могутність держави визначається насамперед кількістю висококваліфікованих спеціалістів, що творчо ставляться до своєї справи, здатних своєю працею сприяти успішному розвитку науки, техніки, мистецтва.

Для України розбудова системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Зараз і сама доля України певною мірою залежить від того, як ефективно будуть використані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне розв'язання проблеми виявлення та розвитку творчих здібностей підростаючого покоління, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді.

На початку 90-х років в Україні визначилася наукова школа, яка займається проблемами творчості, обдарованості (В.О. Моляко, О.І. Кульчицька). Ще у 1991 році ними розроблено програму „Творча обдарованість”, до конкретних позицій якої належать: теоретичні дослідження психолого-педагогічних проблем здібностей, обдарованості, таланту; розробка нових та оновлених концепцій загальної обдарованості, творчої обдарованості, спеціальної та професійної обдарованості, до якої відносять наукову, технічну, педагогічну, художню, релігійну та ін.; багатопланова, багатоаспектна психолого-педагогічна практична робота у загальноосвітніх школах, дошкільних закладах, ліцєях, гімназіях, а також у вищих закладах освіти.

З ініціативи керівників цієї наукової школи з 1997 в Україні почав виходити науково-практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, психологів, батьків та дітей "Обдарована дитина", який пропонує ексклюзивні матеріали з розвитку дитячих здібностей та талантів (тести, методики, тренінги розробки уроків та досвід кращих дошкільних та шкільних навчальних закладів).

Проте, як зазначає В.О. Моляко, знадобилося 10 років для того, щоб з'явився Указ Президента України про роботу з обдарованою молоддю, підписаний у 2001 році; було розроблено загальнодержавну програму та програму робіт по лінії НАПН України, в яку включено майже всі науково-дослідні інститути НАПН. Цими програмами було передбачено цілеспрямовану і систематичну роботу щодо пошуку, навчання та виховання обдарованих дітей та молоді.

Сучасне життя світової цивілізації характеризується надзвичайно швидкими темпами розвитку. За таких умов успіху досягають ті держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Прогрес практично всіх галузей діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно діяльні, енергійні, працездатні і можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Як великі могутні ріки беруть свій початок з тисяч джерел і сотень малих річок, так і суспільний прогрес складається з діяльності тисяч і мільйонів творчих особистостей. Саме люди творчої наснаги долають інертність суспільства, реформують його, а часом і руйнують все те, що для суспільства стало звичним, стабільним, гальмуючим. Реформатори – це провідні, які бачать нові шляхи розвитку суспільства, науки, докладають зусиль для реалізації своїх ідей, планів, здогадок. Кожний наступний крок у прогресі людства – не в останню чергу результат енергії, розуму, почуття, волі творчих особистостей [12, с. 333].

Одним із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні є гуманізація освітньої діяльності, спрямування навчально-виховного процесу на формування творчої особистості майбутнього фахівця, створення умов для розкриття талантів, духовно-емоційних та розумових здібностей учнів та студентів. Серед численних професійних якостей у структурі особистості вчителя сучасні дослідники

© Антонова О. Є., 2017

виділяють як одну з провідних у педагогічній діяльності здатність до творчості (креативність). Педагогічна праця нетворчою не буває і бути не може. Діяльність вчителя, яка вже за своєю суттю є творчою, значною мірою визначається різноманітністю, складністю і делікатністю його предмета – людської особистості, що формується. Неповторними є діти, умови, особистість самого вчителя, а тому будь-яке педагогічне рішення зумовлюється цими завжди нестандартними факторами. А це в свою чергу неодмінно передбачає творчий підхід.

На основі ідеальної моделі творчої особистості, створеної В.В.Рибалком, після комплексного психодіагностичного вивчення відповідних якостей шляхом систематизації значної кількості якостей особистості продуктивно працюючих учителів, нами було побудовано модель педагогічно обдарованої особистості. Зважаючи на результати історичного, порівняльного, системно-структурного аналізу творчої педагогічної діяльності, біографічного методу та враховуючи сучасні ідеї щодо сутності та структури обдарованості, основу запропонованої нами моделі педагогічно обдарованої особистості складають такі компоненти: педагогічні здібності, рівень розвитку яких вище за середній; педагогічна креативність, тобто здатність учителя до педагогічної творчості; педагогічне покликання, як спрямованість особистості до виконання педагогічної діяльності; інтелектуальні здібності, як необхідний чинник, що сприяє засвоєнню та трансформації знань у визначеній науковій сфері

Отже, серед основних компонентів педагогічної обдарованості чільне місце посідають педагогічна креативність та інтелектуальні здібності особистості. Дослідження зарубіжних учених засвідчують, що прояв креативності, з одного боку, не залежить від рівня розвитку інтелекту, а з іншого – креативність обов'язково припускає інтелектуальний розвиток вище за середній рівень, оскільки лише такий рівень може забезпечити основу творчої продуктивності. Існує думка про те, що обдаровані особистості мають високі творчі показники і IQ вище 120 балів. Для реалізації креативності потрібна інтелектуальна ініціативність, але сама креативність не обов'язкова для простої інтелектуальної діяльності. Крім того, значні знання, ерудиція іноді заважають бачити явище в іншій перспективі, приводячи до стереотипу рішення. Сформовані численні навички і способи розв'язання завдань призводять до того, що людина вже не прагне до пошуку нових самостійних та оригінальних рішень [11].

Проте, на думку більшості дослідників, не слід отождествлювати креативність з високим рівнем інтелекту. Дослідження останніх десятиріч показали, що оцінка інтелекту традиційними методами (обчисленням IQ), не дозволяє робити висновки стосовно творчих можливостей. Творчість означає особливий розумовий склад та особливу якість розумових процесів.

Інтелектуальні здібності педагога нами виділяються як окремий компонент ядра педагогічної обдарованості, оскільки високий розвиток інтелекту є невід'ємною характеристикою вчителя і виконує у структурі його особистості окрему функцію. При цьому нами було враховано:

1) концепцію «інтелектуального порога» П.Е.Торранса, яка твердить, що при показниках IQ нижчих за 115-120, інтелект і креативність утворюють єдиний чинник, при IQ вище 120 здатність до творчості стає незалежною величиною, тобто немає креативів з низьким інтелектом, однак є інтелектуали з низькою креативністю;

2) висновки Д.Перкінса про існування нижнього порогу розвитку інтелекту для кожної професії (люди з показниками IQ, нижчими за певний рівень, не можуть оволодіти даною професією) [6, с. 20]. Для педагогічної професії, за даними Г. Айзенка [1, с. 10-11], середній показник IQ становить 122. Тобто, це саме той випадок, коли інтелект і креативність у структурі особистості вчителя можуть розглядатися як незалежні величини.

Поняття «інтелект» (лат. intellectus – розум, розсудок, пізнання, розуміння), «інтелектуальні здібності» вчені розуміють як здатність самостійно набувати знання, відкривати їх, переносити у нові умови, знаходити оригінальні шляхи розв'язування проблем на противагу діям за зразком чи шляхом наслідування. Інтелектуальна людина здатна правильно оцінювати, розуміти і думати, завдяки своєму «здоровому глузду» та «ініціативності» може «приспособитися до умов життя». Тобто «інтелект – це глобальна здатність розумно діяти, раціонально мислити і добре справлятися з життєвими обставинами», «успішно мірятися силою з навколишнім світом» [10, с. 9-13]. Більшість сучасних психологів погоджуються з розумінням інтелекту як здатності індивіда адаптуватися до навколишнього середовища. У широкому значенні поняття «інтелект» характеризує всю пізнавальну діяльність особистості, у вузькому – це найбільш узагальнене поняття, яке охоплює сферу розумових здібностей людини. Прояви інтелекту можна фіксувати у функціонуванні розуміння та структурування конкретної інформації; постановці завдань; пошуку і конструюванні розв'язку; прогнозуванні рішень, гіпотез, задумів. У структурі педагогічної обдарованості можна виокремити як загальні інтелектуальні здібності вчителя, так і його здатність до теоретичного осмислення педагогічної дійсності.

Практика роботи сучасної школи свідчить, що вчитель повинен не тільки чітко і правильно відтворювати необхідну інформацію – він має вміти генерувати нові, оригінальні ідеї, знаходити нетрадиційні способи розв'язування проблемних педагогічних ситуацій і задач, тобто володіти креативністю мислення. Дослідженню педагогічної творчості та особливостям підготовки до неї

майбутніх учителів надається належна увага у дослідженнях В.А. Кан-Каліка, Н.В. Кічук, М.П. Лещенко, С.О. Сисоєвої, Л.О. Хомич та ін. Так, зокрема, С.О. Сисоєвою [9, с. 98-99] виділяються такі ознаки педагогічної креативності: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява; специфічні особистісні якості (любов до дітей; безкорисливість; сміливість; готовність до розумного ризику в професійній діяльності; цілеспрямованість; допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм); специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє «Я»; бажання бути визнаним; творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [9, с. 98-99]. Розроблений дослідницею перелік ознак педагогічної креативності можна використовувати для проведення їх оцінювання і самооцінювання майбутніми вчителями і вчителями-практиками, а також для розробки на цій основі програми самовдосконалення.

Отже, **педагогічна креативність** передбачає здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач і характеризується за цілим рядом параметрів. Вона характеризується за допомогою таких критеріїв як швидкість (продуктивність) і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість. Під швидкістю (продуктивністю) думки розуміють кількість ідей, яка виникає за одиницю часу. Протилежна якість – малопродуктивність. Гнучкість думки характеризує здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому. Це добре розвинута навичка переносу (транспозиції). Вона забезпечує вміння легко переходити від одного класу явищ, що вивчаються, до іншого, долати фіксованість методів вирішення, своєчасно відмовлятися від недосконалої гіпотези, бути готовим до інтелектуального ризику і до парадоксів. Протилежна якість – інертність. Оригінальність визначає здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень. Вона пов'язана з цілісним баченням усіх зв'язків і залежностей, непомітних під час послідовного логічного аналізу. Протилежна якість – традиційність. Допитливість розуміється як здатність дивуватися; відкритість та інтерес до усього нового. Протилежна якість – байдужість. Сміливість передбачає здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією. Протилежна якість – поміркованість.

На основі аналізу відповідної наукової літератури нами розроблено основні параметри, які характеризують педагогічну креативність:

здатність до здійснення творчого підходу у педагогічній діяльності (креативність): швидкість мислення (кількість ідей, яка виникає за одиницю часу); здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; здатність до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень (для вчителя – пошук нових форм, методів, засобів навчальної та виховної діяльності); відчуття витонченості ідей; здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового; здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією; здатність до гнучкого образного мислення, яке може проявлятися у конструюванні нової оригінальної наочності; гнучкість словесного мислення, яскрава образна мова, вміння «запалити» учнів своєю розповіддю; вибірковість до пізнання нового; пошуково-перетворюючий стиль мислення; творча фантазія, розвинене уявлення; проблемне бачення ситуації; здатність «порушувати спокій»; здатність глибоко занурюватися у привабливу діяльність; прагнення до винаходів, творчості; інтерес до загадок, парадоксів, імпровізації; здатність самостійно приймати рішення; здатність швидко переключати увагу;

здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність: бажання підвищувати професійну компетентність, отримувати нові знання, розвивати відповідні вміння, навички педагогічної діяльності; здатність швидко знаходити, набувати у творчих пошуках нові знання, розширювати свій професійний кругозір; уміння цілеспрямовано вивчати питання або проблеми, пов'язані із педагогічною діяльністю; почуття задоволення від збагачення досвіду педагогічної діяльності і водночас – творчого невдоволення рівнем досягнень, як умова подальшого зростання професійної компетентності;

здатність формувати та реалізувати творчу стратегію педагогічної діяльності: стійка потреба у систематичному збагаченні досвіду педагогічної діяльності; здатність до самостійного формування глибоких і систематичних знань у процесі вирішення ключових навчальних та виховних проблем; уміння розробляти гнучку стратегію творчої педагогічної діяльності на основі визначення мети й побудови відповідної до неї програми; здатність мобілізувати власний досвід, або швидко набувати додаткової компетентності з метою розв'язання важливої та складної педагогічної проблеми; почуття відповідальності при виконанні творчих професійних завдань.

Педагогічна креативність учителя розвивається упродовж усієї педагогічної діяльності і є вирішальним чинником його просування до вершин педагогічної майстерності. Ще В.О. Сухомлинський підкреслював, що тільки творчий учитель здатен запалити в учнях жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності. Будь-яка діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, яка може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний, характер. У педагогіці таким продуктом можуть бути нові навчальні технології, форми, методи навчання і виховання, зростання педагогічної майстерності вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзенк Г., Еванс Д. Як перевірити здібності вашої дитини: тести для дітей 10-15 років: [пер. з англ.] – К.: Школа, 2001. – 192 с.
2. Латыпов Н. Минута на размышление. Основы интеллектуального тренинга. – СПб: Питер, 2005. – 336 с.
3. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – випуск 3 (50). – Полтава, 2006. – С. 215-219.
4. Одарённые дети; [пер. с англ.] / Общ. ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
5. Павлюк Р.О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm.
6. Психология одарённости: от теории к практике / Под. ред. Д.В. Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2000. – 80с.
7. Савенков А.И. Основные подходы к разработке концепции одарённости // Педагогика. – М., 1998. – № 3. – С. 24-29.
8. Сидорчук Т.А. Система творческих заданий как средство креативности на начальном этапе становления личности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 21 с.
9. Сисоева С.О. Основы педагогической творчості: підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
10. Стрельников В. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості // Психологічна підтримка творчості учня [упоряд. О. Главник, В. Зоц]. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 128 с.
11. Терещук А. Креативність як невід'ємний компонент інтелектуального розвитку особистості [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254>.
12. Філософія: Підручник / Г.А. Заїченко, В.М. Сагатовський, І.І. Кальний та ін.; За ред. Г.А. Заїченко. – К.: Вища шк., 1995. – 455 с.
13. Філософія та історія креативної освіти : [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://yrok.at.ua/publ/filosofija_ta_istorija_kreativnoji_osviti/8-1-0-388.
14. Stain B.S. Memory and Creativity // Handbook of Creativity. – Ed. of J.A. Glover and other. – Plenum Press, N.Y. and London, 1988.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Aizenk H., Evans D. Yak pereviryty zdibnosti vashoi dytyny: testy dlia ditei 10-15 rokov: [per. z anhl.] – K.: Shkola, 2001. – 192 s.
2. Lатыпов N. Mynuta na razмышlenye. Osnovy yntellektualnoho trenynha. – SPb: Pyter, 2005. – 336 s.
3. Lytvynenko S. Kreatyvnist yak zahalna zdibnist do tvorchosti: suchasni pidkhody // Zbirnyk naukovykh prats poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V.H. Korolenka. – Seriiia «Pedahohichni nauky». – vypusk 3 (50). – Poltava, 2006. – S. 215-219.
4. Odarёnnnye dety; [per. s anhl.] / Obshch. red. H.V. Burmenskoj, V.M. Slutskoho. – M.: Prohress, 1991. – 376 s.
5. Pavliuk R.O. Kreatyvnist yak skladova chastyna profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm.
6. Psykholohyia odarёnnosti: ot teoryy k praktyke / Pod. red. D.V. Ushakova. – M.: PER SЭ, 2000. – 80s.
7. Savenkov A.Y. Osnovnye podkhody k razrabotke kontseptsyy odarёnnosti // Pedahohyka. – M., 1998. – # 3. – S. 24-29.
8. Sydorhuk T.A. Systema tvorcheskyykh zadanyk kak sredstvo kreatyvnosti na nachalnom etape stanovleniya lychnosti: Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. – M., 1998. – 21 s.
9. Sysoieva S.O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk. – K.: Milenium, 2006. – 346 s.
10. Strelnikov V. Metodyky otsiniuvannia intelektu ta kryterii tvorchoi osobystosti // Psykholohichna pidtrymka tvorchosti uchnia [uporiad. O. Hlavnik, V. Zots]. – K.: Redaktsii zahalnopedahohichnykh hazet, 2003. – 128 s.
11. Tereshchuk A. Kreatyvnist yak nevidiemnyi komponent intelektualnoho rozvytku osobystosti [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254>.
12. Filosofiia: Pidruchnyk / H.A. Zaichenko, V.M. Sahatovskiy, I.I. Kalnyi ta in.; Za red. H.A. Zaichenko. – K.: Vyscha shk., 1995. – 455 s.
13. Filosofiia ta istoriia kreatyvnoi osvity : [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://yrok.at.ua/publ/filosofija_ta_istorija_kreativnoji_osviti/8-1-0-388.
14. Stain B.S. Memory and Creativity // Handbook of Creativity. – Ed. of J.A. Glover and other. – Plenum Press, N.Y. and London, 1988.

Антонова О.Е. Креативность как ведущий компонент готовности будущего учителя к профессиональной деятельности

Аннотация. В статье на основе анализа наиболее известных подходов к определению сущности понятия «креативность» предлагается разработанная автором модель педагогической одарённости, одним из главных компонентов которой выделяется педагогическая креативность. Предложенные критерии и параметры оценивания уровня развития педагогической креативности могут служить основой для проведения их оценивания и самооценивания будущими учителями и учителями-практиками, а также для разработки на этой основе программ самосовершенствования.

Ключевые слова: креативность, творчество, педагогическая креативность, семантическая спонтанная гибкость.

Antonova O.I. Creativity As A Leading Component Of Readiness Of Future Teachers For Professional Activity

Summary. In the article on the basis of the analysis of the most known approaches to defining the essence of the concept «creativity» the model of pedagogical giftedness developed by the author is offered with one of the main components of which being the pedagogical creativity. The offered criteria and parameters of evaluation of the level of development of pedagogical creativity can serve as the basis for their evaluation and self-evaluation by the prospective teachers and teachers-practitioners, and also for the development on this basis the programs of self-perfection.

Keywords: creativity, creation, pedagogical creativity, semantic spontaneous flexibility.